

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКІ ОСВІТЯНИ У «ПЕДАГОГІЧНОМУ СЛОВНИКУ» ЛОРЕНСО ЛУЗУРІАГІ

LATIN AMERICAN EDUCATORS IN “DICTIONARY OF PEDAGOGY” OF LORENZO LUZURIAGA

«Педагогічний словник» (Буенос-Айрес, 1960) Лоренсо Лузуриаги – оригінальне зібрання статей і заміток про педагогічні явища, процеси, про постаті визначних освітян різного історичного часу, видане вже після смерті автора. Натепер книга є неоціненним історико-педагогічним джерелом.

У статті здійснюється спроба узагальнення педагогічних поглядів Лоренсо Лузуриаги стосовно значення постатей найвидатніших освітян Латинської Америки у розвитку національної та світової педагогіки. Зазначено, що у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуриагою було представлено відомості про 21 педагогічну персоналію латиноамериканського регіону. Найбільше статей (7) було присвячено постатям аргентинських освітян (Н. Авельянеда, К. Гільєн де Рессано, В. Мерканте, Б. Мітре, Е. Нельсон, Б. Рівадавія, Д. Сарм'єнто), трошки менше (4) – мексиканських (Х. Баранда, Г. Барреда, Х. Сьєрра, Е. Чавес), ще менше (3) – чилійських (М. Амунатегі, А. Бельо, Х. Нуньєс) та кубинських (А. Агуаїо Санчес, Е. Варона, Х. де ла Лус Кабальєро) освітян. Лише на одній постаті з країни Латинської Америки було сфокусовано погляд автора у випадках Бразилії (М. Лоуренсу Фільо), Парагваю (Р. Кардозо), Пуерто-Рико (Е. де Остос) та Уругваю (Х. Варела). Освітяни з таких держав Латинської Америки, як Болівія, Еквадор, Колумбія, Панама, Перу, Сальвадор та деяких інших, – не називалися Лоренсо Лузуриагою взагалі, хоча освітню справу в цих країнах педагог вивчав ще в 1920-х роках (зокрема, монографія Л. Лузуриаги «Початкова освіта в іспано-американських республіках», Мадрид, 1921).

Кожна стаття «Педагогічного словника» Лоренсо Лузуриаги завершувалася рубрикою «Джерела», де вказувалися наукові праці, на які посилався автор. Наприкінці статей, присвячених педагогічним персоналіям, надавався бібліографічний опис публікацій педагогів, котрі Лоренсо Лузуриазі пощастило віднайти та прочитати в європейських та латиноамериканських бібліотеках. **Ключові слова:** Лоренсо Лузуриага, «Педагогічний словник», Латинська Америка, латиноамериканські освітяни, педагогічна персоналія, національна педагогіка, світова педагогіка.

“Dictionary of Pedagogy” (Buenos Aires, 1960) by Lorenzo Luzuriaga is an original collection of articles and notes on pedagogical phenomena, processes, and prominent educators of various historical periods, published after the author's death. Today, the book is an invaluable historical and pedagogical source.

The article attempts to generalize the pedagogical views of Lorenzo Luzuriaga regarding the significance of the figures of the most prominent Latin American educators in the development of national and world pedagogy. It is noted that in «Dictionary of Pedagogy» Lorenzo Luzuriaga presented information about 21 pedagogical personalities of the Latin American region. The largest number of articles (7) was devoted to the figures of Argentine educators (N. Avellaneda, C. Guillen de Rezzano, V. Mercante, B. Mitre, E. Nelson, B. Rivadavia, D. Sarmiento), a little less (4) – Mexican (J. Baranda, G. Barreda, J. Sierra, E. Chavez), even fewer (3) – Chilean (M. Amunategui, A. Bello, J. Nuñez) and Cuban (A. Aguayo Sanchez, E. Varona, J. de la Luz Caballero) educators. Only one figure from a Latin American country was the author's view focused on in the cases of Brazil (M. Lourenço Filho), Paraguay (R. Cardozo), Puerto Rico (E. de Hostos) and Uruguay (J. Varela). Educators from such Latin American countries as Bolivia, Ecuador, Colombia, Panama, Peru, El Salvador and some others were not mentioned by Lorenzo Luzuriaga at all, although the pedagogue studied education in these countries back in the 1920s (in particular, L. Luzuriaga's monograph “Primary Education in the Spanish-American Republics”, Madrid, 1921).

Each article in Lorenzo Luzuriaga's “Dictionary of Pedagogy” ended with a “Sources” section, which listed the scientific works to which the author referred. At the end of the articles devoted to pedagogical personalities, a bibliographical description of the publications of teachers that Lorenzo Luzuriaga was lucky enough to find and read in European and Latin American libraries was provided.

Key words: Lorenzo Luzuriaga, “Dictionary of Pedagogy”, Latin America, Latin American educators, pedagogical personality, national pedagogy, world pedagogy.

УДК 37(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/77.1>

Зайченко Н.І.,

докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Карпова І.Г.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді. «Педагогічний словник» (Буенос-Айрес, 1960) – одна з останніх праць видатного іспанського педагога Лоренсо Лузуриаги (Lorenzo Luzuriaga Medina) (1889–1959). У передмові (з датою наприкінці – жовтень 1959 року) стверджувалося: «У Словнику висвітлюються різні освітні явища. По-перше, фігурують фундаментальні проблеми педагогіки як науки й теми

з інших дисциплін (філософія, психологія, соціологія тощо), найбільше пов'язаних із нею, хоча й побіжно. По-друге, розглядаються моменти, що стосуються методів і цілей освіти, а також ті, які впливають на організацію народної освіти. По-третє, викладаються біографії найзначніших педагогів так само, як і історична еволюція освітніх проблем, без чого неможливим є розуміння сучасної ситуації навчання» [1, с. 7].

Чільне місце у «Педагогічному словнику» займали статті, присвячені постатям славетних освітян Латинської Америки. Загалом було згадано 21 педагогічну персоналію латиноамериканського регіону (Аргентина, Бразилія, Куба, Мексика, Парагвай, Пуерто-Рико, Уругвай, Чилі).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розкриттю окремих аспектів педагогічної спадщини Лоренсо Лузуріаги присвячені наукові праці сучасних іспанських, аргентинських дослідників, зокрема Е. Баррейро Родригеса (H. Barreiro Rodriguez), Т. Дабусті де Муньос (T. Dabusti de Muñoz), С. Лосано Сейхаса (C. Lozano Seijas), Х. Ернандеса Діаса (J. Hernandez Diaz), П. Маєстро Гонсалес (P. Maestro Gonzalez) та інших. Вивчення педагогічних студій Лоренсо Лузуріаги здійснювалося в контексті історико-педагогічного дослідження освітніх процесів (Н. Дем'яненко, Н. Дічек, В. Майборода та інші), філософського осмислення педагогічних й освітніх феноменів (А. Бойко, В. Луговий, В. Шевченко та інші), порівняльного аналізу закордонного досвіду педагогічної теорії і практики (Т. Левченко, О. Локшина, О. Матвієнко та інші).

Мета статті – з'ясувати, педагогічні праці та діяльність яких освітян Латинської Америки вивчав Лоренсо Лузуріага, а також на яких їхніх біографічних даних він зосереджував увагу у «Педагогічному словнику», завершеному 1959 року.

Виклад основного матеріалу. З-поміж аргентинських освітян Лоренсо Лузуріага згадував у «Педагогічному словнику» численну когорту славетних педагогів. Домінго Фаустіно Сарм'єнто (Domingo Faustino Sarmiento Albarracín) (1811–1888) він називав «найвеличнішим педагогом Аргентини й однією з найзначніших постатей Америки» [1, с. 328].

Діяльність Домінго Сарм'єнто була різнобічною, освітянин проявив себе і прославився у таких сферах діяльності, як педагогічна, публіцистична, політична, військова та інших. Після висилки з Аргентини 1840 року діяч проживав у Чилі, де заснував першу на південноамериканському континенті вчительську нормальну школу. У середині 1840-х років Домінго Сарм'єнто за дорученням чилійського уряду перебував у відрядженні в європейських державах (Франція, Швейцарія, Пруссія) і США з метою вивчення справи народної освіти. Педагог ознайомлювався з досвідом освітнього реформування у Франції під проводом Франсуа Гізо, у США – Хораса Манна. Результатом відрядження стала книга «Про народну освіту», видана в Сантьяго 1849 року.

У 1868–1874 роках Домінго Сарм'єнто був президентом Аргентини. Лоренсо Лузуріага зазначав, що «за президентства Сарм'єнто були впроваджені численні інституції культури в країні та введено в дію освітній закон» [1, с. 329].

Згадувалася у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріаги і знана аргентинська педагогиня Клотільда Гільєн де Рессано (Clotilde Guillén de Rezzano) (1880–1951). Лоренсо Лузуріага відмічав, що вона керувала жіночою нормальною школою у Буенос-Айресі, де з великим успіхом практикувала методи «активної школи», а також вела педагогічний семінар на факультеті філософії і словесності Університету Буенос-Айресу. Клотільда Гільєн – авторка оригінальних педагогічних праць, зокрема: «Центри за інтересами в школі» (1929), «Загальна дидактика» (1936), «Спеціальна дидактика» (1938), «Посібник із педагогіки» (1959), «Дитячі садки» (1940) [1, с. 181].

Інший відомий аргентинський педагог, представлений у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріаги, – Віктор Мерканте (Victor Mercante) (1870–1934). Він викладав у Національному університеті Ла-Плати, вивчав питання педагогічної психології. Серед найбільш знаних наукових публікацій Віктора Мерканте – «Математичні здібності дитини» (Буенос-Айрес, 1905), «Криза пубертату та педагогічні умовиводи» (Буенос-Айрес, 1918), «Методологія» (Буенос-Айрес, 1921), «Учителі та вихователі» (Ла-Плата, 1930) [1, с. 256].

Перу знаного аргентинського освітянина Ернесто Нельсона (Ernesto Nelson) (1873–1959), про якого теж йшлося у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріаги, належали наукові роботи «План реформи середньої освіти» (1915), «Неграмотність у Республіці Аргентина» (1939), «Підліткова злочинність» (1933) та інші. За висновком Лоренсо Лузуріаги, педагогічна діяльність Ернесто Нельсона не обмежувалася виховною сферою, а зачіпала й соціальну сферу [1, с. 273].

Про сенс виховання Ернесто Нельсон писав: «Немає хвороб, а є хворі, кажуть наші друзі медики. Немає методів, немає процесів окультурення і реабілітації, стверджуємо ми, проте є індивіди, котрі потребують бути освіченими, реабілітованими та врятованими за допомогою Виховання» [2, с. 87–88].

До когорти найвидатніших постатей в історії аргентинської освіти Лоренсо Лузуріага відносив, окрім зазначених персоналій, державного діяча, президента Аргентини в 1874–1880 роках Ніколаса Авельянеду (Nicolás Avellaneda), вказавши, що той був ректором Університету Буенос-Айресу та автором закону 1885 року, який регулював діяльність університетів [1, с. 48]; також політика, одного з лідерів боротьби за незалежність Південної Америки від іспанського панування, першого президента Республіки Аргентини Бернардіно Рівадавія (Bernardino de la Trinidad González Rivadavia) [1, с. 322] та Бартоломе Мітре (Bartolomé Mitre) – президента Аргентини в 1862–1868 роках, підкресливши, що останній «вважав освіту однією з найістотніших умов життя народу» [1, с. 263].

Значне місце у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріяги займали статті, присвячені біографічним екскурсам мексиканських освітян, зокрема Габіно Барреда, Хоакіна Баранди, Езекіля Чавеса та Хусто Сьєрра.

Про постать Габіно Барреда (Gabino Barreda у Moisés) (1818/1820–1881) у «Педагогічному словнику» констатовалося: «мексиканський мислитель, дослідник і політик є автором найзначнішої освітньої реформи, проведеної у країні в минулому столітті» [1, с. 51].

Великий вплив на молодого Габіно Барреду справила позитивістська доктрина Огюста Конта. Лекції французького філософа, соціолога йому пощастило відвідувати під час навчання в Парижі (1847–1851). Габіно Барреда був одним із натхненників позитивізму в Мексиці, позитивістські ідеї знайшли відображення у численних його творах та промовах, починаючи з 1851 року, наприклад, у статті «Про моральне виховання» (1863) [3, с. 49].

Мексиканський педагог рішуче виступав за науковий підхід в освіті. На його переконання, енциклопедизму, запам'ятовування набору істин у навчанні недостатньо, освіта має націлюватися на розумове виховання, на пошук істини учнями. Лоренсо Лузуріяга підкреслював, що «завдяки Барреду руйнувалася схоластична традиція і починався рух визволення в науці й освіті Мексики» [1, с. 51].

Повідомлялося у «Педагогічному словнику» і про визначного мексиканського педагога, політика, письменника Хоакіна Баранду (Joaquín Baranda у Quijano) (1840–1909). Лоренсо Лузуріяга писав про нього так: «Хоакін Баранда – мексиканський політик, котрий змінив освіту в державі за допомогою серії реформ, серед яких упровадження нормальних шкіл, закон про обов'язкове навчання 1888 року, створення Загальної Дирекції початкової освіти, скликання двох педагогічних конгресів, де закладалися підвалини мексиканської початкової освіти під гаслами обов'язковості, безплатності та світськості» [1, с. 51].

У промові на відкритті нормальної школи в Мехіко 24 лютого 1887 року Хоакін Баранда наголошував: «Подібно до того, як при зведенні храму передбачається священик, при фундації релігії – апостол, задля пропагування необхідний місіонер, так само, щоби піднести установи початкової освіти на висоту трансцендентальної мети, необхідно думати про шкільного вчителя, який є священиком, апостолом релігії знання, місіонером, що поливає родючий ґрунт і насіння дерева науки, за чиєю єдиною тінню можуть слідувати народи, аби бути по-справжньому вільними, величними й щасливими» [4, с. 30–31].

Про педагога Хусто Сьєрра (Justo Sierra Méndez) (1848–1912) у «Словнику» Лоренсо Лузуріяги вказувалося: «мексиканський мислитель, що змінив хід філософії країни» [1, с. 336].

У 1905–1911 роках Хусто Сьєрра був міністром освіти в уряді Порфірію Діаса. За той час він написав кілька підручників з історії для початкових шкіл, зокрема, підручники «Загальна історія» і «Катехізис вітчизняної історії», а також фундаментальні праці «Мексика, її суспільна еволюція» (1900–1902) та «Антологія Століття» (1910) [3, с. 108–109].

За твердженням Лоренсо Лузуріяги, Хусто Сьєрра вважали вчителем багато відомих мексиканських мислителів та педагогів. Хоча він мало написав педагогічних праць, промови його («Заключна промова на науковому конгресі», 1895; «Дискурс на інаугурації Національного університету», 1910; «Промова на відкритті педагогічного конгресу», 1910 та інші) містили значущі педагогічні ідеї [1, с. 337].

Езекіль Чавес (Ezequiel Adeodato Chávez) (1868–1946) – наймолодший із когорти згаданих Лоренсо Лузуріяго мексиканських освітян. У «Педагогічному словнику» Езекіль Чавес був представлений таким чином: «Мексиканський мислитель і педагог, який мав значний вплив на культуру й освіту держави. Обіймав посади директора славетної Національної підготовчої школи, заступника міністра народної освіти та ректора Національного автономного університету. Викликають інтерес його праці у галузях філософії, експериментальної психології та педагогіки» [1, с. 103].

Перу Езекіля Чавеса належали «Нарис із психології підлітків» (1922), «Еволюція освіти. Дослідження з наукової філософії» (1940), «Чотири великі кризи освіти Мексики крізь віки» (1942) та інші відомі праці.

У «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріяги було надано короткі відомості про діяльність трьох кубинських освітян. Автор зазначав, що Хосе де ла Лус Кабальєро (José Cipriano de la Luz у Caballero) (1800–1862) – кубинський мислитель і педагог, автор численних педагогічних творів [1, с. 249].

Дослідник біографії кубинського педагога Хосе Родригес (Jose Ignacio Rodriguez) стверджував, що 1834 року Хосе де ла Лус Кабальєро було доручено очолити коледж Каррагуао, в якому він започаткував курс філософії [5, с. 77], а в січні 1848 року – педагог заснував коледж Сальвадор зі спеціальними класами вивчення філософії, латинської та німецької мов, що швидко здобув славу на острові [5, с. 157].

Лоренсо Лузуріяга пояснював, що Хосе де ла Лус Кабальєро рішуче виступав за підготовку вчительства в нормальних школах, які вважав «найнеобхіднішим на Кубі, де потрібно реформувати, починаючи з дитинства, народні звичаї, заражені атмосферою рабства, в якій народжуємося, живемо та помираємо» [1, с. 249].

Інший педагог, про якого Лоренсо Лузуріяга повідомляв у «Педагогічному словнику», – це Енріке Хосе Варона (Enrique José

Varona) (1849–1933) – кубинський філософ, соціолог, державний діяч, котрий викладав у Гаванському університеті та сприяв реорганізації середньої та вищої освіти на Кубі після здобуття острівною державою незалежності [1, с. 368].

Лоренсо Лузуріага відмічав, що Енріке Варона перебував під значним впливом філософії позитивізму. Передовсім кубинський педагог обґрунтовував ідею про соціальне значення освітніх інституцій.

У промові на відкритті в Гаванському університеті 1903–1904 навчального року Енріке Варона наголошував: «Надихати нові покоління на пізнання науки, здобутої предками, пробуджувати в них прагнення нарощувати цю величну глибу, – украй необхідна частка праці нашої інституції; проте не єдина, не найважливіша з усього. Найвища місія її полягає у вихованні людей, здатних здійснювати повноцінне людське життя та спроможних забезпечувати країні сприятливі умови гармонійного розвитку та наступності її елементів добробуту, культури та вищої моральності» [6, с. 27–28].

Лоренсо Лузуріага наводив у «Педагогічному словнику» посилання на такі педагогічні праці Енріке Варони, як «Реформа вищої освіти» (Гавана, 1900), «Народна освіта на Кубі» (Гавана, 1901) та деякі інші.

Нарешті, варто назвати ще одного педагога, згаданого Лоренсо Лузуріагою у «Педагогічному словнику», життя якого переважним чином було пов'язано з Кубою, – Альфредо Агуайо Санчеса (Alfredo Miguel Aguayo Sánchez) (1866–1948). Він працював інспектором й очільником шкіл; викладав курси педагогіки і психології у Гаванському університеті; здійснював дослідження в галузях педагогіки та дитячої психології; багато зробив у сфері соціального виховання [1, с. 22].

У роботі «Педагогіка» (Гавана, 1924) Альфредо Агуайо Санчес послідовно проводив ідеї реформаторської педагогіки. Він підкреслював: «Підготовка [дитини] до життя дорослого передбачає спрямування розвитку й адаптації до середовища, бо інакше діяльність дорослого може чинитися не узгоджено з колективними цінностями та потребами. Отже, виходячи з цього, можна визначити виховання, стверджуючи, що воно є спричиненням або направленням розвитку та пристосування до середовища відповідно до певних цінностей та ідеалів. Простіше кажучи, виховувати означає розумно керувати життям» [7, с. 3].

Лоренсо Лузуріага надавав посилання на такі знані наукові праці Альфредо Агуайо Санчеса, як «Педагогіка» (1904), «Трактат із педагогічної психології» (1925), «Наукова педагогіка» (1930), «Дидактика нової школи» (1932) та інші, видані в гаванському видавництві Editorial Cultural.

У «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріага наводив короткі відомості про

трьох чилійських освітян. Зазначалося, що Мігель Луїс Амунатеґі (Miguel Luis Amunátegui Aldunate) (1828–1888) – видатний чилійський історик, педагог XIX століття, який у співавторстві з братом Грегоріо Віктором видав оригінальний твір «Про початкову освіту» (Сантьяго, 1856). Мігель Амунатеґі провів низку важливих освітніх реформ, будучи деканом філософського факультету Чилійського університету та міністром народної освіти, з-поміж яких – заснування численних початкових, вечірніх і сільськогосподарських шкіл та народних бібліотек; сприяння зрівнянню жінок та чоловіків у правах набуття університетського ступеню. Також Мігель Амунатеґі був фундатором Товариства початкової освіти в Сантьяго, яке мало велике значення у розвитку чилійського просвітництва в XIX столітті [1, с. 30].

Рішучий борець за народну початкову освіту, Мігель Луїс Амунатеґі доводив: «Людина має вивчати не лише буквар, але також і читанку, а далі – книгу, що містить на своїх сторінках сукупність людського знання. Піднесення країни залежить від просвітництва її дітей. Наука – то є сила, фармакопея, міць. Наука – то є надія. Є тому в освіті високий суспільний інтерес, адже вона прагне до блага спільноти загалом» [8, с. 204–205].

Дослідник біографії Мігеля Амунатеґі Дієго Баррос (Diego Barros Arana) зауважував, що чилійський педагог «у процесі своєї діяльності продемонстрував видатні дарування, грандіозний інтелект, невтомне працелюбство, глибоку переконаність у ліберальних принципах» [9, с. 139].

Інший величний чилійський освітянин, якого згадував у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріага, – Андрес Бельо (Andrés Bello) (1781–1865). Лоренсо Лузуріага стверджував: «Андрес Бельо був автором або натхненником закону про заснування Чилійського університету, ухваленого 1842 року, з особливістю доручити [університету], надихаючись наполеонівськими законами, керівництво викладанням усіх наук, надаючи тим самим простір автономії народній освіті, зробивши її незалежною від уряду. Бельо був першим ректором університету і тому очільником усієї чилійської освіти, а цю посаду він обіймав до смерті» [1, с. 55].

У книзі, присвяченій життєпису Андреса Бельо, свого вчителя, Мігель Луїс Амунатеґі вказував: «Дон Андрес Бельо без перебільшення був першим, хто викладав теорію сучасної літератури, себто романтичний [літературний] напрям» [10, с. 501].

Окрему статтю у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріага присвятив постаті чилійського освітянина Хосе Нуньєса (Jose Abelardo Nuñez Miguía) (1840–1910). За даними іспанського педагога, 1878 року Хосе Нуньєс був відряджений чилійським урядом до держав Європи та США з метою вивчення досвіду організації нормальних шкіл, призначених для підготовки вчительства.

Після повернення 1882 року на батьківщину, освітянин видав педагогічну працю «Організація нормальних шкіл» (Сантьяго, 1883), підготовлену у вигляді доповіді міністру народної освіти, що зіграла важливу роль у подальшому освітньому реформуванні в Чилі [1, с. 277].

Зокрема, у цій педагогічній роботі [11] Хосе Нуньєс описав досвід імплементації та діяльності нормальних шкіл у деяких американських, німецьких, скандинавських містах. Педагог робив висновок: «Упровадження нормальних шкіл засвідчує найвищий прогрес, якого досягає модерна освіта в нинішньому столітті. Наразі найнадійнішим критерієм для визначення розвитку та міцності народної освіти у цивілізованих народів є рівень інституцій, призначених для нормального навчання вчителів» [11, с. 77].

Про парагвайського освітянина Рамона Кардозо (Ramon Indalecio Cardozo) (1876–1943) у «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріаги зазначалося: «видатний парагвайський педагог, котрий був очільником шкіл у рідній країні, заснував часопис «Нове навчання» і передусім поширював ідеї активної школи та нового виховання у творі великого педагогічного значення; а також був засновником парагвайського відділення Міжнародної Ліги нового виховання» [1, с. 72].

У науковій праці, яку Лоренсо Лузуріага назвав «твором великого педагогічного значення», Рамон Кардозо писав: «Нове виховання, проповідуване сучасною педагогікою, має бути здійснюваним активною школою, що є нічим іншим, як соціальним інститутом, який навчає дитину згідно з біологічними, психологічними, соціологічними законами, що управляють її розвитком. Діяльність – одна з характеристик дитинства, принцип, уже проголошений величним попередником Песталоцці і використовуваний у вихованні Фребелем та Монтесорі, у суспільному житті є долею [дитини]» [12, с. 24–25].

Постать уругвайського педагога Хосе Варела (José Pedro Varela Berro) (1845–1879) Лоренсо Лузуріага характеризував як «реформатора і в певному сенсі фундатора уругвайської школи», «одного з видатних педагогів, які відроджували освіту в минулому столітті та робили її найістотношою функцією держави» [1, с. 368].

У найбільш знаній праці «Просвітництво народу», виданій у Монтевідео 1874 року, Хосе Варела проголошував: «Освіта є, отже, фортуна, фортуна, яка не згубиться, не втратиться, яка завжди діє; дорогий капітал, що постійно прибуває і котрий батьки можуть та повинні завжди передати своїм дітям» [13, с. 51].

Згадувався у «Педагогічному словнику» і пуерто-риканський освітянин Еухеніо де Остос (Eugenio María de Hostos y Bonilla) (1839–1903), котрий у найвідомішій соціологічній праці

«Суспільна мораль» (1888) [14] захищав ідеали гуманістичної педагогіки. Лоренсо Лузуріага зауважував, що «Еухеніо де Остос присвятив своє життя реформуванню освіти в рідній країні, у Чилі та Санто-Домінго» [1, с. 191].

Про бразильського освітянина Мануеля Лоуренсу Фільо (Manoel Bergström Lourenço Filho) (1897–1970, єдиний із латиноамериканських освітян, згаданих у «Педагогічному словнику», хто був живим, коли творилася збірка) Лоренсо Лузуріага писав: «один із представників нового виховання, найпомітніших у Латинській Америці, вирізнявся також своїми працями з педагогічної психології і в цілому можна сказати, що значна частка бразильського освітнього руху була спричинена його реформаторською діяльністю» [1, с. 248].

У «Педагогічному словнику» було вказано на такі наукові роботи Мануеля Лоуренсу Фільо, як «Нова школа» (1933), «Вступ до дослідження нової школи» (1930), «Тести перевірки готовності до навчання читання та письма» (1937), «Тенденції бразильської освіти» (1940) та інші.

Висновки. Лоренсо Лузуріага починав вивчати педагогічну спадщину латиноамериканських освітян ще в «іспанський» період діяльності (до 1936 року), а завершував – уже в еміграції, в «аргентинський» період (після 1939 року). Звісно, «Педагогічний словник» – не єдина праця Лоренсо Лузуріаги, у якій погляд дослідника сфокусовано на персональному досвіді педагогів Латинської Америки. І вибір освітянських персоналій для «Педагогічного словника» – закономірний, якщо брати до уваги останні напрацювання іспано-аргентинського педагога та проблематику його публікацій у 1950-х роках.

У «Педагогічному словнику» Лоренсо Лузуріаго було представлено найзагальніші відомості про унікальний реформаторський досвід латиноамериканських освітян в історичному відтинку початку XIX – середини XX століття. І найбільше автора цікавили реформаторські, новаторські педагогічні ідеї. «Педагогічний словник» – колекція заміток та статей, що постають із прагнень Лоренсо Лузуріаги створити оду реформаторській педагогіці. Звідси ключові лінії збірки – народна освіта, соціальна педагогіка, «нове виховання», «активна школа» тощо. Зазначені наприкінці кожної статті у «Педагогічному словнику», джерела засвідчують, який колосальний масив даних був опрацьований та осмислений невтомним Лоренсо Лузуріагою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Luzuriaga L. Diccionario de pedagogia. Buenos Aires : Losada, 1960. 392 p.
2. Nelson E. La educacion en las obras de prevision y de proteccion a la infancia. *El Monitor de la Educacion Comun.* 1932, febrero. № 710, año LI. P. 73–88.

3. Grandes educadores de Mexico y America Latina / J. Borjón Nieto, E. Vásquez Muñoz (coords.). Veracruz : Secretaría de Educación de Veracruz, 2013. 248 p.
4. Obras del Lic. D. Joaquin Baranda. Mexico : Imp de V. Agueros, Ed., 1900. 416 p.
5. Rodriguez J. Vida de Don Jose de la Luz y Caballero. Nueva York : Imprenta «El Mundo Nuevo – La America Ilustrada», 1874. 328 p.
6. Varona E. Por Cuba. Discursos de Enrique Jose Varona. Habana : Imprenta «El Siglo XX», 1918. 345 p.
7. Aguayo A. Pedagogia. 4 ed. Habana : Libreria e Imprenta «La Moderna Poesia», 1924. 570 p.
8. Amunategui M. Estudios sobre instruccion publica. T. 1. Santiago de Chile : Imprenta Nacional, 1897. 400 p.
9. Barros Arana D. Don Miguel Luis Amunategui: 1828–1888. Paris : Imprenta de A. Lahure, 1889. 142 p.
10. Amunategui M. Vida de Don Andres Bello. Santiago de Chile : Impreso por Pedro G. Ramirez, 1882. 672 p.
11. Nuñez J. Organizacion de escuelas normales. Santiago : Imprenta de la Libreria Americana, 1883. 350 p.
12. Cardozo R. Pedagogia de la escuela activa. T. II. Asuncion : Edicion del autor, 1939. 385 p.
13. Varela J. La educacion del pueblo. T. 1. Montevideo : Tipografia de «La Democracia», 1874. 335 p.
14. Hostos E. Moral social. Santo Domingo : Impr. de Garcia Hermanos, 1888. 224 p.